

BADIIY TASVIRIY VOSITALARNING FENTEZI JANRIDAGI ROLI

Muallif: Ro'zmetova Maftuna Saparboyevna¹

Affiliyatsiya: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
tayananch doktoranti¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15202153>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada fentezi janrining badiiy adabiyotdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Asosiy e'tibor badiiy tasviriy vositalarning fentezi asarlaridagi roli va ularning obraz yaratish, syujet rivojlantirish va o'quvchiga ta'sir qilishdagi o'rniga qaratilgan. Misollar va ilmiy manbalarga tayangan holda, fentezi janrining poetik xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: fentezi janri, badiiy tasviriy vositalar, metafora, epitet, jonlantirish, poetik uslub

Fentezi janri bugungi kunda jahon adabiyotida muhim o'rin tutadi. Bu janr o'quvchini real hayotdan ajratib, g'ayrioddiy dunyolar, sehrli hodisalar va fantastik obrazlar bilan tanishtiradi. Fentezi asarlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan badiiy tasviriy vositalardan foydalanishga bog'liq. Badiiy tasviriy vositalar asarning badiiy-estetik qimmatini oshirib, obrazlarning jonli va ishonarli bo'lishiga yordam beradi. Ushbu maqolada fentezi janridagi badiiy tasviriy vositalarning roli va ularning badiiy matn shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

1. Fentezi janrining xususiyatlari

Fentezi janri olimlar tomonidan turli nuqtai nazarlardan o'rganilgan bo'lib, uning kelib chiqishi, xususiyatlari va boshqa janrlardan farqlari haqida qimmatli fikrlar bildirilgan. Masalan, Nozima Axrorovna Saidovanning "Garri Potter" asarida fantastik obrazlar tahlili nomli maqolasida fentezi janriga ta'rif berilib, uning turlari va mashhur namunalari qayd etilgan. Shuningdek, butun dunyo yozuvchilarining fentezi janri haqidagi fikrlari aks ettirilgan. Bundan tashqari, "Fentezi: mifologik personajlar va fantastika: umumiylik va kontrast" nomli maqolada fentezi janri fantastikaning bir turi sifatida talqin qilinib, unda mifologik va ertak personajlari ishtirok etishi ta'kidlangan.[5] Zamonaviy G'arb adabiyotidagi fentezi asarlarida elf, gnom, ajdaho, dev, pari, jodugar kabi mavjudotlar uchrashi qayd etilgan. Shuningdek, "Fentezi genezisi va uning ilmiy talqini" nomli maqolada fentezi yo'nalishining shakllanishida mif, ertak va ritsarlik romanlari kabi tarkibiy qismlarining o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq qilingan. Muallif xorijiy olimlarning ilmiy qarashlariga tayanib, o'zining nazariy yondashuvini asoslab bergan. Ushbu tadqiqotlar fentezi janrining boy va rang-barang ekanligini, uning boshqa janrlardan o'ziga xos farqlari va o'ziga xos xususiyatlarini yoritib beradi. Fentezi janri real hayot qoidalaridan chetga chiqadigan, g'ayrioddiy dunyolarni tasvirlash bilan ajralib turadi. K. Imomovning ta'kidlashicha, "Fentezi asarlarida mavjudlik qoidalari

boshqa dunyo qonunlariga asoslanadi va bu dunyolar muallifning tasavvuri mahsulidir" [1]. Ushbu janrda mifologik obrazlar, sehr-jodu, afsonaviy jonotlar keng qo'llaniladi. A. Nurmatovning ta'kidlashicha, "Fentezi janrining asosiy xususiyati – muallifning tasavvurini cheksiz tasvirlash imkoniyatidir" [2]. Bu janrda mualliflar haqiqatni buzmaganda, yangi dunyolarni yaratib, o'quvchini sehrli olamga olib kiradi. Misol uchun, Jorj Martinning "Taxtlar o'yini" asarida sehrli elementlar bilan bir qatorda kuchli dramatik voqealar ham tasvirlanadi. Muallifning poetik uslubi va badiiy tasviriy vositalardan foydalangani asarning jozibasini oshiradi.

2. Badiiy tasviriy vositalarning fentezi janridagi roli

Badiiy tasviriy vositalar — bu adabiyotda ma'lum bir obraz yoki voqeani tasvirlash, o'quvchini hissiy va aqliy jihatdan ta'sirlantirish uchun ishlatiladigan usullar va elementlardir. Badiiy tasviriy vositalar, masalan, metafora, epitet, personifikatsiya, taqqoslash va boshqalar, badiiy matnning asosiy tarkibiy qismlaridir. Olimlar badiiy tasviriy vositalar haqida turli nuqtai nazarlardan fikr yuritganlar.

Baxtin badiiy tasviriy vositalar haqida shunday fikr bildiradi: "Badiiy tasvir adabiy tilni faqat formal jihatdan emas, balki uning ijtimoiy, tarixiy va madaniy kontekstini ifodalovchi vosita sifatida ham ishlatadi." [14]. Bakhtin badiiy tasvirni nafaqat badiiy ifodalash vositasi, balki o'quvchining ruhiy, hissiy va aqliy holatini o'zgartirishga qodir kuch sifatida ko'radi. Yarkho badiiy tasvirni "ko'z o'ngida yashaydigan tasavvurlar va obrazlarning kombinatsiyasi" [15] sifatida tavsiflaydi. U badiiy tasvirlarni tilning estetik kuchi deb hisoblaydi va ularning yordamida yozuvchi yoki shoir voqeani faqat voqea sifatida emas, balki o'quvchi tasavvurida jonlanadigan obraz sifatida taqdim etadi. Yarkho uchun badiiy tasvir — bu ta'sirchan tasavvurlarni yaratish jarayonidir. Komissarov badiiy tasvirni "tilning o'ziga xos ijtimoiy va estetik kuchi" deb ataydi. U badiiy tasviriy vositalar yordamida o'quvchi yoki tinglovchida chuqur hissiyotlar uyg'otishni va estetik qoniqishni ta'minlashni nazarda tutadi. Komissarovning fikricha, badiiy tasvir voqelikni faqat aks ettirib qolmay, balki uni chuqurroq, hissiy jihatdan anglash imkoniyatini yaratadi. Gasparov badiiy tasvirning tilga, so'zga bog'liqligini ta'kidlaydi. U badiiy tasvirning til tizimiga kiritgan "oraliq so'zlar" (yoki uslubiy xususiyatlar) orqali tasvirning kuchini oshirishini ta'kidlaydi. Gasparov badiiy tasvirni qator so'zlarni va figurativ ifodalarni birlashtirishda, o'z-o'zini anglash jarayoniga olib keluvchi vosita sifatida ko'radi. Badiiy tasviriy vositalar, asosan, tilni estetik va hissiy jihatdan boyitadigan, voqealarni o'quvchiga ko'rsatuvchi va uni tasavvur qilishga undovchi vositalar sifatida qaraladi. Olimlar fikriga ko'ra, badiiy tasvir — bu so'zlarning maxsus tartibi va mazmuni orqali insonning ichki dunyosini, hissiyotlarini va dunyoqarashini ta'sirchan ifodalovchi kuchdir. Fentezi janrida badiiy tasviriy vositalar, xususan metafora, epitet va jonlantirish usullari muhim ahamiyatga ega. Bu vositalar orqali muallif tasvirlayotgan dunyoni yanada real va hissiyotli qilib ko'rsatadi. Metafora – bu bir narsani boshqasi bilan taqqoslab, o'quvchining tasavvurini boyituvchi vosita. Masalan, "Tong charog'onligi qurol yaltirog'i kabi nur sochardi" iborasi yordamida fentezi olamidagi jang maydonining hayajonli tasviri beriladi. Metafora asarni jonlantirish va tasvirni kuchaytirishda muhimdir. Masalan, "Tong charog'onligi qurol yaltirog'i kabi nur sochardi" iborasi jang maydonining hayajonini ifodalaydi. J. K. Roulingning "Garri Potter" asarida Voldemortning qiyofasi "o'lim soyasi" sifatida tasvirlanadi, bu uning yovuz tabiatini yanada keskinroq ochib beradi. Epitet – obrazlarni yorqinroq ko'rsatish uchun

ishlatiladi. "Sehrli qasr" yoki "nozik ovozli elflar" kabi tasvirlar fentezi asarlarining tipik badiiy vositalaridir. Epitet obrazlarni aniq va tasirchan tasvirlashga yordam beradi. Masalan, "sehrli qasr" yoki "nozik ovozli elflar" kabi ifodalar fentezi janriga xosdir. Garri Potter haqidagi asarda "sirli xonalar" va "qorong'i o'rmon" kabi epitetlar muhitni yanada sirli qiladi. Jonlantirish – jonsiz narsalarga insoniy sifatlar berish orqali tasvirni yanada jonli qiluvchi uslubdir. Masalan, "Shamol g'azab bilan chinqirdi" kabi jumlar orqali muhitning dinamikasi va hissiyotlar kuchaytiriladi. Jonlantirish orqali jonsiz narsalar insoniy xususiyatlarga ega bo'ladi. Masalan, "Shamol g'azab bilan chinqirdi" tasviri muhitni dinamik qiladi. Garri Potter asarida "Qichqiruvchi kulba"ning o'zidan-o'zi shovqin qilish qobiliyati ushbu vositaga yaqqol misol bo'la oladi. [4]

3.Fentezi asarlarida badiiy tasviriy vositalar orqali obraz yaratish

Badiiy tasviriy vositalar fentezi asarlarida nafaqat syujet rivojiga, balki qahramonlarning xarakterini ochib berishga xizmat qiladi. Masalan, Jorj Martinning asarida "Qor qiroli" obrazi sovuq va sirli qiyofada tasvirlanadi: "Uning ko'zlari muzdek edi, ular hayotni emas, o'limni ifodalar edi" [3]. Shuningdek, K. Imomov o'zining "O'zbek xalq sehrli ertaklari" tadqiqotida badiiy tasviriy vositalarning epik obrazlarni yaratishdagi roliga alohida urg'u beradi [1]. Fentezi janrida badiiy tasviriy vositalar asarning mazmuni va estetik jozibasini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Metafora, epitet va jonlantirish kabi vositalar orqali mualliflar g'ayrioddiy dunyolarni real va jonli qilib tasvirlaydilar. Jorj Martin va boshqa fentezi mualliflarining asarlarida bu vositalarning samarali qo'llanishi o'quvchi tasavvurini kengaytirib, asarga yanada chuqurroq sho'ng'ishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Imomov, K. (2023). O'zbek xalq sehrli ertaklari. Toshkent: Fan.
2. Nurmatov, A. (2021). Fentezi adabiyoti va uning xususiyatlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Martin, G. R. R. (1996). A Game of Thrones. Bantam Books.
4. Saidova, N. A. "Garri Potter asarida fantastik obrazlar tahlili." – ARES. 2021. Manba
5. Gafurova, M. "Fentezi: mifologik personajlar va fantastika: umumiylik va kontrast." – SamXorFil. 2022.
6. Tursunova, S. "Fentezi genezisi va uning ilmiy talqini." – Axborotnoma ilmiy jurnali. 2023. Manba
7. Baxtin, M. M. "The Dialogic Imagination: Four Essays." – University of Texas Press, 1981.
8. Yarkho, A. V. "Literary Style and the Structure of the Text." – Moscow State University Press, 1997.
9. Komissarov, V. N. "The Stylistics of the Text." – Leningrad University Press, 1974.